

УДК 373.3.016:5]:373.3.011.3-051:005.336.2

DOI <https://doi.org/10.32782/apv/2021.3.22>

Руслана РОСЛАВЕЦЬ

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теорії і методики початкової освіти, Волинський національний університет імені Лесі Українки, просп. Волі, 13, м. Луцьк, Україна, 43025

ORCID: 0000-0003-4564-4208

Світлана ОРЛОВА

кандидат психологічних наук, доцент кафедри іноземних мов природничо-математичних спеціальностей, Волинський національний університет імені Лесі Українки, просп. Волі, 13, м. Луцьк, Україна, 43025

ORCID: 0000-0001-6884-4590

Бібліографічний опис статті: Рославець, Р., Орлова, С. (2021). Предметна природнича компетентність – одна з головних рис професійності вчителя. *Acta Paedagogica Volyniensis*, 3, 151–156, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2021.3.22>

**ПРЕДМЕТНА ПРИРОДНИЧА КОМПЕТЕНТНІСТЬ –
ОДНА З ГОЛОВНИХ РИС ПРОФЕСІЙНОСТІ ВЧИТЕЛЯ**

У статті розглянуто та обґрунтовано актуальні проблеми навчання природничої освітньої галузі за умов динамічності реформування сучасної системи освіти, де чітко виокремлюється проблема професіоналізму діяльності вчителя початкової школи.

Метою роботи є розкриття сутності готовності майбутніх учителів початкової ланки освіти до формування у молодших школярів предметної природознавчої компетентності; характеристика практичного стану цього феномена; дослідження відповідності підготовки майбутнього вчителя вимогам Державного стандарту початкової ланки загальної освіти, адже підготовка майбутнього фахівця наразі має бути спрямована на здатність керувати освітнім та виховним процесом, на впровадження нових інтерактивних технологій у процес навчання дітей молодшого шкільного віку природничої освітньої галузі інтегрованого курсу «Я досліджую світ».

Охарактеризовано та розкрито проблему формування природознавчої компетентності студентів – майбутніх учителів початкової школи. Досліджується відповідність підготовки майбутнього вчителя вимогам нового Державного стандарту початкової загальної освіти (від 24 липня 2019 р. № 688). Визначено зміст природознавчих компетенцій за результатами теоретичного аналізу досліджень учених-методистів як минулого, так і сучасності.

Особливу увагу приділено результативно-цільовій спрямованості початкової освіти. Пріоритетним підходом природничої освіти визначено компетентнісний та обґрунтовано його безперечну перевагу над традиційним та інноваційним підходами. Предметну природознавчу компетентність розглянуто нами з позиції інтегративного підходу та обґрунтовано методичні умови формування предметної компетентності учнів молодшого шкільного віку через системне набуття ними окремих предметних компетенцій на уроках інтегрованого курсу «Я досліджую світ».

Ключові слова: компетентність, компетенції, предметна компетентність, природнича компетентність, наукова картина світу, методичні умови, організація навчання.

Ruslana ROSLAVETS

Candidate of Pedagogical Sciences, Senior Lecturer at the Department of Theory and Methods of Primary Education, Lesya Ukrainka Volyn National University, 13 Voli ave., Lutsk, Ukraine, 43025

ORCID: 0000-0003-4564-4208

Svitlana ORLOVA

Candidate of Psychological Sciences, Senior Lecturer at the Department of Theory and Methods of Primary Education, Lesya Ukrainka Volyn National University, 13 Voli ave., Lutsk, Ukraine, 43025

ORCID: 0000-0001-6884-4590

To cite this article: Roslavets, R., Orlova, S. (2021). Predmetna pryrodnycha kompetentnist – odna z holovnykh rys profesiinosti vchytelia [Subject natural competence is one of the main features of a teacher's professionalism]. *Acta Paedagogica Volyniensis*, 3, 151–156, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2021.3.22>

SUBJECT NATURAL COMPETENCE IS ONE OF THE MAIN FEATURES OF TEACHER'S PROFESSIONALITY

The article considers and substantiates the current problems of teaching natural education in terms of dynamic reform of the modern education system, which clearly outlines the problem of professionalism of primary school teachers.

The purpose of the work was to reveal the essence of the readiness of future teachers of primary education to form in young students subject science competence, to characterize the practical state of this phenomenon; to study the compliance of future teacher training to the requirements of the State Standard of Primary Education, because the training of future professionals should now be aimed at the ability to manage the educational process, the introduction of new interactive technologies in the teaching of primary school children integrated education course "I explore world".

The problem of formation of natural science competence of students – future primary school teachers is characterized and revealed. The compliance of future teacher training in accordance with the requirements of the new State Standard of Primary General Education (from July 24, 2019 № 688) is investigated. The content of natural science competencies is determined by the results of theoretical analysis of researches of scientists-methodologists of both the past and the present.

Particular attention is paid to the effective and targeted focus of primary education. The priority approach to natural education is competence and its indisputable advantage over the traditional approach and innovative approaches. Subject science competence we considered from the standpoint of an integrative approach and substantiated the methodological conditions for the formation of subject competence of primary school students through the systematic acquisition of certain subject competencies in the lessons of the integrated course "I explore the world".

Key words: *competence, competences, subject competence, natural competence, scientific picture of the world, methodical conditions, organization of training.*

Постановка проблеми та її значення. Природнича компетентність – один із основних складників формування підготовки майбутнього вчителя початкової ланки освіти до професійної діяльності.

Ключовими стають питання базової та якісної методичної підготовки студентської молоді до вирішення завдань, які належать до природничої освітньої галузі.

Наближаючи реформування української вищої школи до освіти європейського рівня, ми стверджуємо, що вимоги до професійної підготовки майбутніх фахівців постійно зростають. І в цьому аспекті основним завданням покращення педагогічної освіти є поглиблення фундаментальної, психолого-педагогічної, методичної, інформаційної, соціально-гуманітарної та практичної підготовки спеціалістів у різних сферах суспільного життя (Наказ Міністерства освіти і науки України № 998..., 2004). Власне, це і дає поштовх до підготовки покоління завтрашнього дня, вчителів, здатних до творчих, дослідницьких завдань, вирішення глобальних професійно-педагогічних проблем освітнього процесу.

Це відображено і в Державному стандарті природничої компетентності учнів через засвоєння ними системи інтегрованих знань про природу, які здатні будуть в подальшому вирішувати доступні для них соціальні, практичні та пізнавальні завдання, що стосуються реальних об'єктів природи у взаємозв'язку «людина – природа» (Державний стандарт початкової освіти..., 2019).

Запровадження Державного стандарту початкової загальної освіти допоможе по-іншому підійти до гармонійного розвитку та набуття дитиною нових якостей, враховувати її вікові та індивідуальні психофізіологічні особливості і потреби, забезпечить ефективне формування її самостійності, допитливості, мислення, аналізу власних дій і вчинків.

Фундаментальною основою цього документа є принципи цінності дитинства, радості пізнання, формування особистості, безпеки. Серед основних підходів до розвитку школяра документ визначає і компетентність (Бібік, 2010: 1–4).

Компетентнісний підхід в умовах багатоаспектної та багатопланової професійної діяльності зможе об'єднати досвід і творчість, змістити акценти з процесу накопичення знань, умінь та навичок на новий ракурс – формування й розвиток у школяра вміння практично й активно діяти, творчо й ефективно залежно від ситуації використовувати знання і досвід.

Самостійне ж усвідомлення та осмислення того, що ти є невід'ємною частиною природи, лягає у площину і зміст природничої предметної компетентності, яка, будучи (як ми вже зазначали) особистісним утворенням, характеризує здатність учня орієнтуватися в навколишньому середовищі, визначати місце об'єктів, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки.

Формування природничої предметної компетентності дітей молодшого шкільного віку здійснюється за наявності певних умов:

– використовувати методи і прийоми роботи на уроку мають бути спрямовані на забезпечення компетентнісного результату навчання;

– слід підбирати відповідні завдання, які б сприяли розвитку ціннісно-мотиваційного компонента природничої компетентності;

– варто обов'язково враховувати вікові та індивідуальні особливості школяра;

– необхідно повсякденно сприяти створенню відповідного навчального середовища та психологічної позитивної атмосфери навчального заняття.

Підходячи творчо до педагогічної спадщини В.О. Сухомлинського, ми знаходимо різні методичні судження, глибокі думки про те, що уроки природознавства повинні бути не тільки метою, але й засобом, знаряддям, який би сприяв розвитку природничої компетентності молодшого школяра. Великий педагог акцентував увагу на оптимальному всебічному вивченні особистісних і навчальних особливостей дитини, взаємозв'язку ситуативної та перспективної мотивації навчання, використанні життєвого досвіду дітей. А урок, на думку визначного гуманіста, повинен поєднувати роботу, яку виконують учні, з первинним емоційним сприйняттям знань, з їх поглибленням, розвитком, залученням дітей до діалогічного спілкування, драматизації та імпровізації, парної і непарної роботи, рефлексивних суджень, впровадження в урок певної кількості вправ, дотримання їх тривалості, враховуючи індивідуальність школяра.

Такий діяльнісний підхід і створює той ґрунт, на якому формуються якості, визначені Державним стандартом як предметна природнича компетентність.

Зауважимо, що компетентнісний підхід – це лише один зі складників, який сприяє модернізації освіти і поповнює наявні інноваційні освітні компоненти, не зменшуючи фундаментальність чинних прийомів і форм роботи.

Мета статті передбачає визначення та розкриття сутності готовності майбутніх учителів до формування у молодших школярів предметної природознавчої компетентності та надає характеристику практичного стану цього феномена; досліджує відповідність підготовки майбутнього вчителя вимогам Державного стандарту початкової ланки загальної освіти, адже підготовка майбут-

нього фахівця має бути спрямована на здатність керувати освітнім процесом, на впровадження нових технологій у процес навчання дітей природознавству.

Отже, підготовка майбутнього вчителя до професійної діяльності загалом і до викладання інтегрованого курсу «Я досліджую світ» у початкових класах школи зокрема – це пріоритетний напрям вищої освіти, бо тільки компетентнісний фахівець зможе навчити дитину творчо мислити, пізнавати науково-природничу картину світу, берегти унікальність природи, бачити і відчувати її цінності.

Аналіз досліджень. Власне, цьому надважливому питанню присвятили свої дослідження та наукові роботи Т.М. Байбара (Байбара, 1998), Н.М. Бібік (Бібік, 2010), І.О. Зимня (Зимня, 2004), Л.В. Коваль (Коваль, 2011), О.Я. Савченко (Савченко, 2001).

У них простежуються методологічні підходи до впровадження понять «компетентнісний підхід», «компетентність», «компетенція» в освітній процес, наголошено, що швидко змінювана педагогічна практика вимагає зміщення уваги з накопичення нормативно визначених знань, умінь і навичок на розвиток здатності практичної діяльності використовувати індивідуальні технології та набутий досвід у повсякденній практичній професійній і громадській роботі.

Розглядуване нами питання, хоч і вивчалось багатьма вченими, науковцями та педагогами, однак і сьогодні є актуальним.

Виклад основного матеріалу. Ознайомлення та аналіз наукових робіт показує, що проблема, пов'язана з компетентнісними підходами до формування природничої підготовки майбутнього вчителя початкової школи, перебуває у процесі становлення; залишається не досить обґрунтованим розуміння сутності ключових і предметних компетенцій та технологій їх формування.

Вчитель сьогодення повинен володіти сучасними основами професійної компетентності, творчими здібностями, дотримуватись духовних і моральних цінностей, бути ініціативним, конкурентоздатним, бо тільки такий спеціаліст буде спроможний виростити і виховати покоління майбутнього, здатне по-новому мислити, бачити найрізноманітніші критичні нестандартні ситуації, перетворювати і знаходити шляхи їх вирішення.

Сьогодні чітко виокремлюється проблема, пов'язана з основними підходами до вирішення природознавчої підготовки майбутнього педагога початкової ланки освіти в процесі формування його фахової компетентності.

У зміст компетентнісної освіти науковець О.Я. Савченко включає більше практичних результатів, акцентує увагу на тому, як діяти у відповідних ситуаціях, хоч і не виключає фундаментальність й обсяг набутих знань. Здобутки, які отримав учасник навчального процесу за нинішніх швидкоплинних умов, наповнені новими технологіями, утвердженнями безпосередніх взаємозв'язків природничої освітньої галузі з ринком праці.

У цьому сенсі набуває нового змісту підготовка фахівців у вищих навчальних закладах (Савченко, 2001).

На цих змінах наголошують у своїх працях й інші науковці.

Так, Л.В. Коваль стверджує, що компетентнісний підхід, який наразі так активно входить в освітній процес, має бути спрямований на співробітництво наставника і вихованця, на обов'язковий діалог між ними, на прагнення до самовдосконалення (Коваль, 2011).

Невідворотним й обов'язковим чинником формування майбутнього спеціаліста, його фаховості має бути синтез когнітивного, предметно-практичного й особистісного досвіду, а вся система навчання й виховання повинна допомогти виявити, розвинути в собі те, що органічно притаманне особистості (Коваль, 2011).

До того ж, такий підхід допоможе виявити і ширше розвинути здібності індивідуума, які просто необхідні йому за умови входження в широкий світовий глобальний простір.

Н.М. Бібік, доповнюючи зміст вищевикладеного, зазначає, що треба зважати на необхідність усвідомлення різнобічності позицій і поглядів на будь-які явища; враховувати негативи і позитиви відносно того чи іншого виду діяльності; вміло застосовувати інформацію; налагоджувати співпрацю та діалогічне навчання в умовах відносин окремих людей та інших носіїв різних поглядів і культур (Бібік, 2010).

Таким чином, майбутній вчитель може розвинути у дітей молодшого шкільного віку компетентності, зокрема і природознавчу. Вчитель, який сам володіє компетентнісним підходом, буде конкурентоздатним фахівцем, що і вимага-

ється Державним стандартом загальної початкової освіти.

Дослідники трактують поняття «компетентність» як необхідну вимогу в системі підготовки фахівця. Вона є головним чинником в якісній продуктивній діяльності певної сфери; наявність компетентності у спеціаліста допоможе кваліфіковано виконати будь-яку дію в тій чи іншій галузі.

Можна стверджувати, що компетенція – це визначена вимога, норма освітньої підготовки особистості, а компетентність – реально сформовані її особистісні риси та мінімальний досвід діяльності. Водночас компетентність можна розглядати як особистісну характеристику, а компетенцію – як поєднання конкретних професійних чи функціональних здібностей.

П.А. М'ясоїд характеризує компетентність як сукупність, що об'єднує фізичні та інтелектуальні здібності особистості, завдяки яким вона може ефективно і самостійно виходити з найскладніших життєвих ситуацій, створивши одночасно для себе кращі умови для взаємодії з іншими.

За визначенням А.К. Маркової компетентність – це психічний стан, індивідуальна здібність особистості, яка визначає ступінь її самостійних та відповідальних дій і вміння практично виконувати певні виробничі функції.

Отже, у науковому світі компетенції розглядаються як внутрішній потенціал, приховані психологічні утворення, зокрема знання, уявлення, програми дій, системи цінностей і відносин, які за тих чи інших обставин перетворюються на здатність виконувати певні дії.

Предметну природознавчу компетентність вчителя початкових класів слід розглядати як досвід, здобутий у процесі ознайомлення молодших школярів із навколишнім середовищем, це засновано на єдності уявлень, знань, умінь, різних оцінок своїх суджень щодо об'єктів та явищ навколишнього світу.

Природа, її розвиток, будучи універсальною, унікальною цінністю, що ґрунтується на відповідних законах, певного типу світогляді, створює науково-природничу картину світу та визначає місце і діяльність людини у ній (Танська, Мокрицька, 2005).

За таким же правилом працюють спеціалісти інших напрямів: чи то художник, чи то поет, чи то філософ, чи то інший дослідник –

всі вони сприймають і відображають науковий світ по-своєму, ґрунтуючись на об'єктивних законах і принципах.

До структури наукової картини світу входять фізична, хімічна і біологічна картини світу, а також соціально-гуманітарна, яка охоплює норми, правила поведінки та цінності.

Таким чином, майбутній вчитель у процесі навчання у вищому навчальному закладі повинен оволодіти відповідними вміннями:

– прогностичними, тобто у змісті природознавства має визначати елементи тих природничих знань, якими слід оволодіти учням молодшої ланки освіти, та знати основні напрями удосконалення природничої освіти в початкових класах;

– методичними та навчальними, зокрема вміння і бути готовим виконувати професійно-педагогічні функції під час навчання молодших школярів, що визначаються навчальним предметом і природничою освітньою галуззю; результативно діяти, ефективно вирішувати найрізноманітніші завдання різної складності, що виникають під час навчання учнів природі; досконало орієнтуватись у визначенні методів і форм роботи на уроках та у позаурочний час; вміння застосовувати інноваційні методи навчання, коректно використовувати наочні та інші дидактичні методи навчання відповідно до змісту та мети уроку; організовувати та проводити уроки інтегрованого курсу «Я досліджую світ» усіх типів; формувати природничу культуру з використанням можливості створення краєзнавчого куточка, кутка живої природи, географічного майданчика, навчально-дослідної ділянки.

– виховними, а саме утверджувати необхідність самоосвіти, прагнення до самовдосконалення, до подальшого розвитку творчих здібностей, володіти технічними засобами навчання, досконало використовувати техніку збереження здоров'я та продуктивно реалізувати її в освітньому процесі загалом та на уро-

ках інтегрованого курсу «Я досліджую світ» зокрема.

Видатні педагоги та науковці минулого (А.С. Макаренко, Ян Амос Коменський, К.Д. Ушинський) і сучасності (І.В. Андрусенко, О.А. Біда, Н.М. Бібік, О.В. Волощенко, І.І. Жаркова, Н.С. Коваль, Л.К. Нарочна, О.Я. Савченко, А.В. Хуторський та інші) у своїх дослідженнях були одностайні в поглядах стосовно того, що вчитель, який навчає молодшого школяра, має бути ерудитом; це той, у кого є величезний потяг до творчого зростання, непереборне прагнення, в кого закладено неперевершену відповідальність за майбутнє людства, розуміння того, що ти несеш величне ймення вчитель.

Висновки і перспективи досліджень. Перебуваючи у стінах ЗВО, студенти повинні сформулювати і здобути не тільки ґрунтовні теоретичні знання, засновані на передових та інноваційних методах навчання, а й мають навчитися логічно і критично мислити, бачити перспективу, самостійно здобувати, удосконалювати і поглиблювати свої знання з інтегрованого курсу «Я досліджую світ», який охоплює громадянську, соціальну й охорони здоров'я, природничу, технологічну, мовно-літературну, математичну, мистецьку сфери; продуктивно опановувати та досконало володіти комплексом сучасних інформаційно-комунікаційних технологій; вміння на науковій основі організувати педагогічну діяльність, застосовувати нові методи пошуку, розуміти сутність та значущість своєї майбутньої професії.

Зазначимо, що перелічені нами вимоги, структуровані на знаннях, вміннях, навичках та компетентностях, не вичерпують проблеми цього дослідження і не повністю враховують специфіку природничої науки. Оскільки професійна компетентність вчителя є особистісною здібністю, то необхідно зробити акцент на структурі особистості, що охоплює мотиваційну, когнітивну та діяльну сфери. В такому аспекті у майбутньому і слід продовжити цю роботу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Байбара Т.М. Методика навчання природознавства в початкових класах : навчальний посібник. Київ : Веселка, 1998. 338 с.
2. Бібік Н.М. Компетентність і компетенції у результатах початкової освіти. Початкова школа. 2010. № 9. С. 1–4.
3. Державний стандарт початкової освіти. Початкова школа. 2019. № 18. 43 с. URL: <https://nus.org.ua> (дата звернення: 17.04.2021 р.).
4. Про вищу освіту : Закон України від 1 липня 2016 р. № 22. URL: <http://vnz.org.ua/zakonodavstvo/111-zakon-ukrayiny-pro-vyschu-osvitu>.

5. Зимняя И.А. Педагогическая психология : учебник для вузов. 2-е изд., доп., испр. и перераб. Москва : ЛОГОС, 2004. 273 с.
6. Коваль Л.В. Професійна підготовка майбутніх учителів у контексті розвитку початкової освіти: технологічний підхід : монографія. Донецьк : ЛОНДОН-XXI, 2011. 330 с.
7. Концепція НУШ. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkola-compressed.pdf> (дата звернення: 25.03.2021 р.).
8. Концептуальні засади розвитку педагогічної освіти України та її інтеграції в європейський освітній простір : Наказ Міністерства освіти і науки України від 31 грудня 2004 р. № 998. URL: <http://mon.gov.ua/education/average/topic/rozv/knc/doc> (дата звернення: 25.03.2021 р.).
9. Савченко О.Я. Удосконалення професійної підготовки майбутніх вчителів початкових класів. Початкова школа. 2001. № 7. С. 3–6.
10. Танська В.В., Мокрицька А.М. Методика навчання природознавства в початковій школі : навч.-метод. посібник. Житомир : Волинь, 2005. 144 с.

REFERENCES:

1. Vaibara, T.M. (1998) *Metodyka navchannia pryrodoznavstva v pochatkovykh klasakh* [Methods of teaching science in primary school]. Kyiv : Veselka. (in Ukrainian)
2. Bibik, N.M. (2010) *Kompetentnist i kompetentsii u rezultatakh pochatkovoї osvity* [Competence and competencies in the results of primary education]. *Pochatkova shkola – Primary school*, 9, 1–4. (in Ukrainian)
3. *Derzhavnyi standart pochatkovoї osvity* [State standard of primary education] (2019). *Pochatkova shkola – Primary school*, 18. (n.d.). Retrieved from <https://nus.org.ua>. (in Ukrainian)
4. *Zakon Ukrainy “Pro vyshchu osvitu”* [Law of Ukraine “On Higher Education”]. (2016) (n.d.). Retrieved from <http://vnz.org.ua/zakonodavstvo/111-zakon-ukrainy-pro-vyschu-osvitu>. (in Ukrainian)
5. Zimnjaja, I.A. (2004) *Pedagogicheskaja psihologija* [Pedagogical psychology]. Moskva : LOGOS. (in Russian)
6. Koval, L.V. (2011) *Profesiina pidhotovka maibutnikh uchyteliv u konteksti rozvytku pochatkovoї osvity: tekhnolohichni pidkhid* [Professional training of future teachers in the context of primary education development: a technological approach]. Donetsk : LONDON-XXI. (in Ukrainian)
7. *Kontseptsiiia NUSh* [NUS concept]. (n.d.). Retrieved from <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkola-compressed.pdf>. (in Ukrainian)
8. *Nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy “Kontseptualni zasady rozvytku pedahohichnoi osvity Ukrainy ta yii intehratsii v yevropeyskyi osvitnii prostir” № 998* [Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine “Conceptual principles of development of pedagogical education of Ukraine and its integration into the European educational space” № 998]. (2004) (n.d.). Retrieved from <http://mon.gov.ua/education/average/topic/rozv/knc/doc>. (in Ukrainian)
9. *Savchenko, O.Ia. (2001) Udoskonalennia profesiinoї pidhotovky maibutnikh vchyteliv pochatkovykh klasiv* [Improving the professional training of future primary school teachers]. *Pochatkova shkola – Primary school*, 7, 3–6. (in Ukrainian)
10. *Tanska, V.V., Mokrytska, A.M. (2005) Metodyka navchannia pryrodoznavstva v pochatkovii shkoli* [Methods of teaching science in primary school]. Zhytomyr : Volyn. (in Ukrainian)